

A Szenteleky-Pechán-kapcsolatokról

Az idei Ünnepi Könyvhétre jelent meg a kétnyelvű *Pechán József* című képzőművészeti monográfia, amelynek mai bemutatására azért kértek föl a szervezők, mert Pechán József művészetéről Szenteleky Kornél eligazító és értékelő meglátásai nélkül még ma sem lehetséges beszélni. És megkerülni sem szabad. Bizonyítja ezt az a tény, hogy született Pechán tanulmánya az ötvenes években B. Szabó Györgynek, később többen foglalkoztak munkásságával Ács Józseftől a magyarországi Németh Lajos, Solymár István s Jurecskó László művészettörténészeken, az esszéista Tolnai Ottón keresztül Bela Duranciig és személyemig (sőt azóta terjedelmes lexikoni címszavak is íródtak róla), de valamennyien a Szenteleky alkotta egykori „képből” indultunk ki. Tettük azt negyed évszázaddal ezelőtt is, amikor *A két Pechán* címmel megírtuk a festő apa és fia életútját, és vázoltuk Bela Durancival a Pechán-műterem jelentőségét a vajdasági, az egyetemes magyar modern képzőművészet szemszögéből is. Nem véletlenül hivatkoztunk már akkor is Szentelekyre, mert – bár nem szabályos képzőművészeti kritikákat írt, hanem esszéisztikus, lírai portrékat festett Pechánról, írásaiba foglalta a kritika meghatározó elemeit éppúgy, mint rálátását az egyetemes magyar impresszionista festészetre.

Honnan ez a fölkészültsége, magabiztossága, vetődött föl a kérdés az újabb Pechán-monográfia írása közben. A jobb eligazodáshoz Bori Imre 1994-ben megjelent Szenteleky-monográfiája segített, amelyben az irodalomtörténész behatóan elemzi írónknak a budapesti *A Hét* című folyóiratban kifejtett tevékenységét, s fölhívja a figyelmet Rózsa Miklós művészettörténeti író – egyébként Pechán József első értő kritikusanak – Szentelekyre gyakorolt hatására, esztétikai szemléletmódjának kialakítására.

Hogy jobban megértsük ezt az összefüggést, tudnunk kell, hogy Szenteleky a múlt század tízes éveinek végén munkatársa volt a Kiss József által még 1890-ben indított *A Hét* című, köztudottan a kor első polgári szellemű folyóiratnak. (Csak zárójelben jegyezzük meg, tekintettel arra, hogy ma itt a Nyugat-évfordulóról is szó esett: Ady és a Nyugat fellépésével már szembefordult, ellentétben Szentelekyvel, aki a *Bácsmegyei Napló* egy 1928. évi számában *Ady nagysága* címmel ír terjedelmes esszét, mely-

nek végkicsengése, hogyan születhet költőből próféta, majd egy 1930-as mókás körkérdésére, hogy egy esetleges Noé bárkájába melyik tíz könyvet vinné magával, a válasza: a Bibliát, Dante Commediáját, Goethe Faustját, Puskin Anyeginjét, Baudelaire-t, Nietzsche Zarathusztráját, Romain Rolland Beethovenét... s hogy ne soroljam tovább, de a magyarok közül csak Ady Endre verseit.)

A Hét című folyóirat vezető képzőművészeti kritikusa Rózsa Miklós volt (egyébként az 1910-ben megalapított Művészház alapító igazgatója is), és Szenteleky ide küldte, vitte első félszeg írásait, impresszionista kritikáit, pl. Herczeg Ferenc *Tűz a pusztán* című novelláskötetéről, Török Gyula regényeiről, majd a későbbiekben olyan nevekről is, mint Kassák Lajos, Balázs Béla, Krúdy Gyula, Tersánszky Józsi Jenő...

Csak érdekességként említjük meg, hogy Szenteleky 1918-ban Balázs Béla kapcsán még Lukács Györgyöt is elmarasztalja *A Hét* hasábjain.

Az Összegyűjtött műveinek és Bori Imre Szenteleky-monográfiájának tanúsága szerint, írónk e folyóirat rendszeres munkatársa, novellistája, de ismert Krónika rovatának hírhordója is. Ez utóbbi számunkra azért is fontos, mert ebben a rovatban már képzőművészeti témákkal is foglalkozik, megemlítve például, hogy 1911-ben a müncheni Secession kiállításán egy „eleven, friss Pechán tájkép” csigázta föl az érdeklődését. (Apró, de fontos mozzanat ez az életrajzíró számára, különösen későbbi kapcsolataikat illetően, hiszen, ha más nem is, de az kiderül, hogy *A Hét* és a Művészház révén ismerte meg Pechánt Szenteleky, és mindketten élvezték Rózsa Miklósnak a rokonszenvét. Rózsa Miklós viszont a kor vezető képzőművészeti szakírója, és ekkor írja a máig figyelmet érdemlő könyvét, *A magyar impresszionista festészet* címűt. Kernstok Károllyal és Rippl-Rónai Józseffel pedig irányítja az új törekvéseket érvényesítő Művészházat, ahol éppen ő lépteti elő Pechán Józsefet vezetőségi taggá Egry Józseffel, Kádár Bélával, Götz B. Ernővel, Ziffer Sándorral és Medgyessy Ferencsel... (Csak mellesleg: később valamennyien megfordulnak Pechán József verbászi műtermében, egyes munkáik máig a hagyatéék szerves részét képezik.)

Szenteleky tehát rendszeres írogató-tárlatlátogató és Rózsa Miklós művészetismeretének és esztétikai nézeteinek elfogadója is. Rózsa írja Pechán Józsefről: „...elsőrangú színlátónak indult, s a naturalisztikus színlátásból emelkedett fel a díszítő felfogásig, ám rajzában és mintázásában ma is jelentkezik a naturalizmus ereje, csak éppen hogy ma már tudatosan mellőz minden felesleges – és így zavaró – jelenséget, s csak a szükségképpen jellemző, kellőleg kiaknázható dekoratív elemeket hangsúlyozza. A benső átételek – pedig mindig őszinték... férfias ereje, fegyelmezett tudása

a legnagyobb színmámor közepette is megóvják az indokolatlan és szélsőleges lázadásoktól... erős rajztudása és gazdaságos fegyelmezettsége segítségével lesznek a forma jogáért való szívós küzdelmében, úgy, hogy bizvást nézhetünk a legszebb reményekkel jövődő pályafutása elé”.

A Rózsa Miklós szövegeinek ismeretében Szenteleky első megnyilatkozásában ezt írja Pechánról: „A pesti Múcsarnok és Művészház tárlatain találok Pechán vásznaival: figyeltem, csodáltam, becsültem nagyszerű küzdelmét a formával, akarását, törtetését tökéletes, magas művészi célok felé, bámultam ezernyi akadályokon keresztül feltörő hatalmas tehetségét.”

A következőket pedig már a *Színek és szenvedések* tanulmányában olvashatjuk: „Ő csak az – átalakulási törekvés eredményeinek – nevezi ezeket az alkotásokat, pedig ez már tiszta, nagyszerű és férfias művészet. Igaz, hogy a legtöbbje csak tanulmány, de a legkisebb vásznon is meglátni a felébredt zseni nagyságát és erejét.”

Tudjuk, Pechán József az első világháború kitörésekor úgy dönt, hazaköltözik családjához Verbászra. Szentelekyvel való kapcsolata megszűnik, de mi sem természetesebb, hogy amikor írónk 1920-ban Szivácra érkezik, keresi a festővel való találkozást. Miért is? A már említett kapcsolat révén régi ismerősök, a festészetben és irodalmon túl mindketten zenészek és színészek, sőt színdarabírók, de emberileg-testileg is összeköti őket még valami. Pechán József a szívujára, Szenteleky, az orvos pedig kezdődő tüdőbajára panaszkodik.

Pechán Béla emlékezete szerint, a vonósnégyesben csellózó apját Szentelekyvel egy verbászi Chopin-est hozza össze először, majd egy színielőadáson, a szíváciak föllépésén találtak, s ettől fogva Szenteleky – mert rendszeres a vasúti járat a Zombor-Verbász-Óbecse vonalon – gyakori látogatója a Pechán-műteremnek. S közösen eljárnak Zomborba. Hogy miért is? Talán egyszer erre is fény derül, mert egyelőre még mindig csak a feltételezéseknél tartunk. Mégpedig annál a feltételezésnél, hogy Pechán Pesten már tagja volt a Podmaniczky szabadkőműves páholyának. Hazajövetele után viszont bizonyítottan a zombori Jövendőnek, amelynek nagymestere – Herceg János állítása szerint – bizonyos Protić doktor, ám már akkor tagja Veljko Petrović és később Mladen Leskovac is.

Joggal feltételezhetjük, hogy Szenteleky Kornél páholyi felvételét nyilván éppen Pechán József készítette elő, már azért is, mert *A jövő embere* (Der Zukunfts Mensch) című német nyelven megírt székfoglalójának néhány oldala a Pechán-hagyatékából került elő. A teljes szöveg viszont 1930-as datálású. E sorok írója így vette át valamikor a kilencvenes évek elején Papp Imre szíváci származású rádiós újságírótól eredetiben, s ezt a

szöveget tartjuk máig mérvadónak. Közöltük is eredetiben és fordításban a Forum Hagyományok sorozatának 16. kötetében, az *Új életformák felé* címűben.

Pechán halála évében Szenteleky elkezd írni nagy tanulmányát, a *Színnek és szenvedéseket*, hogy annak első változata a *Bácsmegyei Napló* 1922. évi karácsonyi számában meg is jelenjen, s mindez kiegészítve s végleges formában elhangozzék a festő halálának első évfordulóján a verbászi kaszinóban. Viszont ekkor e szöveg már Dettre János asztalán van, aki még abban az évben meg is jelenteti a szabadkai Minerva Rt. kiadásában.

Lírai művészportrénak is nevezhető ez a tanulmány, de kiolvasható belőle az esztétikai értékelés éppúgy, mint a pályakép a maga hullámhegyeivel és -völgyeivel. S ma is elmélkedhetünk azon, amin annak idején Szenteleky, hogy ha nem Eisenhut hatása alatt kerül Münchenbe Gysisnek a „késleltetett” iskolájába, hogy ha nem megkésve kerül az impresszionizmus Hollósy-féle iskolájába, hogy ha ekkor már a „nem divat és nem iskola” híve...

Viszont marad a tény: Szenteleky Kornélt sokáig és többször foglalkoztatta a Pechán-téma. 1924-ben sem hagyta ki a verbászi polgári iskolában rendezett emlékkiállítás képeinek méltatását, s visszatér majd az életmű értékelésére az újvidéki *Revű* 1926. évi négyes számában. Itt is festészetének a „stilizáló vonalait”, az „anatómiai tudatosságot”, a rá oly jellemző „dekoratív elemeket” és „nagyszerű sűrűvérű színlátást” emlegeti, majd szinte elragadtatással mondja ki: „Szenvedélyesen szereti a színeket, minden hatástól és iránytól függetlenül, mámoros szerelemmel helyezi egymás mellé a színskála tisztán bűgő és hullámozó hangjait, mintha hatalmas, buzogó akkordot szólaltatna meg az orgonán... fölényes, szinte tökéletesnek mondható rajzi tudásával új stílus megteremtésén fáradozott”, amely saját belső evolúciójának megállapodott eredménye lett.

Viszont éppen az idő tájt, pontosabban 1924-ben írja Szenteleky *Törekvések és irányzatok a modern művészetben* című nagy tanulmányát, amelyben alapos művészettörténeti és művészetfilozófiai felkészültségéről győz meg bennünket.

Utoljára a *Bácsmegyei Napló* 1926. december 14-i számában egy hagyatéki kiállítás kapcsán szólal meg Szenteleky festőnkéről: „Pechán József egész munkássága, művészi fejlődése és buzgó formakeresése világosan és gazdagon tárul fel [...] a képek legnagyobb része a diadalmaskodó magyar impresszionizmus lelkes éveiből valók, amikor Iványi-Grünwald, Fényes, Ferenczi, Thorma és Réti művészetük zúgós zenitjén vannak, amikor Nagybánya diadalmasan bevonul a Műcsarnokba”.

Elhangzott Szivácán, augusztus 20-án, Szenteleky Kornél (1893–1933) kettős évfordulóján

